

فصلنامه علمی - پژوهشی برنامه‌ریزی فضایی (جغرافیا)

سال پنجم، شماره اول، (پیاپی ۱۶)، بهار ۱۳۹۴

تاریخ وصول: ۱۳۹۲/۱۱/۶ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۱۰/۷

صص: ۱۰۱-۱۲۲

تحلیل و بررسی اثرات قطب صنعتی پارس جنوبی بر ساختار روستاهای استان بوشهر نمونه (شهرستان‌های عسلویه، کنگان، دیر و جم)

غلامرضا امینی‌نژاد

استادیار گروه جغرافیای دانشگاه پیام نور بوشهر

چکیده

اجرای طرح‌های بزرگ صنعتی که امروزه با توجه به پیشرفت‌های صنعتی و تکنولوژیکی به سرعت تحقق می‌یابند حامل تغییر و تحولات فزاینده‌ای در سطوح اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خواهند بود؛ و از طرف دیگر این تحولات معمولاً همسو و هماهنگ با تغییرات صنعتی صورت نمی‌پذیرد. این پژوهش در مورد اثرات اقتصادی و اجتماعی قطب صنعتی پارس جنوبی بر ساختار روستاهای شهرستان‌های جم، دیر، عسلویه و کنگان استان بوشهر می‌باشد. پژوهش حاضر بر اساس چارچوب نظری تئوری‌های قطب رشد، مرکز - پیرامون فریدمن، پخش هاگراستراند، تدوین شده است هدف پژوهش حاضر مطالعه و شناخت نقش این قطب صنعتی بر توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی روستاهای منطقه است. جهت آزمون فرضیات و رسیدن به اهداف تحقیق با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی اطلاعات به دست آمده مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. نتایج حاصل از بررسی‌های فوق نشان می‌دهد پیامدهای مثبت و منفی زیادی از جمله بهبود وضعیت اقتصادی روستاییان، ایجاد اشتغال برای ساکنین منطقه و استان‌های هم‌جوار، ایجاد و گسترش بنگاه‌های کوچک اقتصادی، افزایش جمعیت، تغییر در ترکیب جنسی جمعیت منطقه، افزایش تراکم نسبی و تحول در نوع فعالیت‌های اقتصادی روستاییان و... در روستاها و شهرها منطقه تأثیر داشته است. بیشترین تأثیر قطب صنعتی پارس جنوبی بر ساختار روستایی شهرستان‌های کنگان و عسلویه داشته است؛ لذا با اجرای پروژه‌های نفت و گاز پارس جنوبی مشکلاتی را در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی و

فرهنگی متوجه ساکنین منطقه به‌ویژه روستاییان ساخته است. بر اساس روش تحلیل عاملی میزان اثرات مثبت قطب صنعتی بر ساختار روستاهای حوزه پارس جنوبی ۶۳/۲۴ درصد بوده که در عامل‌های اثرات آموزشی و فرهنگی (۲۶/۹)، اثرات مثبت اقتصادی (۱۱/۳)، رضایت از زندگی (۹/۹)، فعالیت‌های فرهنگی (۷/۹) و مشارکت در سرمایه‌گذاری‌ها (۷/۵۶) نمود پیدا کرده است. درحالی‌که اثرات منفی قطب صنعتی پارس جنوبی بر روستاهای منطقه مورد مطالعه ۳۶/۶۶ درصد بوده است که در قالب عامل‌های جرائم و انحرافات اجتماعی (۱۷/۹)، اثرات منفی اقتصادی (۱۱/۷) و باورهای منفی و بازدارنده (۷/۰۶) درصد ظهور یافته است.

واژه های کلیدی: پارس جنوبی، ساختار روستاها، توسعه روستایی، پروژه‌های نفت و گاز.

مقدمه و بیان مسئله

رشد کمی شدید و ناهماهنگ، همراه با توسعه کیفی بسیار ناهمگون در میان کشورها و مناطق جهان، از جنبه‌های بارز تحولات اجتماعی و اقتصادی در سه دهه اخیر بوده است. اصلی‌ترین جنبه‌ی توسعه در سطح جهان را همان گسترش شتابان و بی‌سابقه‌ی کمیت آن در این دوره می‌دانند؛ اما نابرابری مناطق خود را در سرمایه‌های مادی به کارافزاده و محدودیت‌های مالی به‌صورت عیان‌تری به نمایش می‌گذارد.

اجرای طرح‌های صنعتی و پروژه‌های ملی که با اهداف خاص سیاسی، اقتصادی، نظامی و ... به ظهور می‌رسند؛ اما به دنبال ایجاد و گسترش این پروژه‌ها، مسائل و مشکلات زیادی در جهات مختلف توسعه‌ی حوزه‌ی نفوذ مربوطه به وجود می‌آورند (سلیمانی، ۱۳۸۲: ۱). اگر به پیامدهای فرهنگی و اجتماعی طرح‌های توسعه توجه نکنیم و همزمان با اجرای طرح‌ها، برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری‌های لازم صورت نگیرد، باید انتظار عدم تعادل‌های زیادی در جامعه داشت (معیدفر، ۱۳۸۴: ۱۰). هدف اصلی برنامه‌های توسعه منطقه‌ای رسیدن به الگوی مناسبی از توزیع سکونتگاه‌ها، امکانات و فعالیت‌ها بر اساس پتانسیل‌های سرزمین و فضای جغرافیایی است. موضوع اصلی برنامه‌ریزی فضایی و منطقه‌ای نیز رسیدن به چنین الگویی است که در آن بین عناصر کالبدی، فضاها و فعالیت‌های سیستم ارتباط و انسجام مناسب برقرار باشد (جمعه‌پور، ۱۳۸۵: ۲۰۸). قطب صنعتی پارس جنوبی از جمله مراکز صنعتی بزرگ ایران بشمار می‌آید که در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی اثرات و پیامدهایی در منطقه و حتی کل کشور داشته و دارد؛ لذا درک و شناسایی دقیق این عوارض نه‌تنها موجب پیش‌بینی تحولات آتی را میسر می‌سازد، بلکه این امکان را نیز فراهم می‌سازد تا مسئولان مربوطه نظارت و کنترل بیشتری بر منطقه داشته باشند و با مسائل برخوردی منطقی نمایند. با عنایت به موارد ذکرشده به نظر می‌رسد برنامه‌ریزی توسعه روستایی در نواحی جنوبی استان بوشهر متفاوت از برنامه‌ریزی روستایی در سایر مناطق و نواحی ایران باشد، لذا برنامه‌ریزی روستایی در این منطقه باید همه‌جانبه، دوراندیشانه، آینده‌نگر و با توجه به موقعیت و شرایط خاص جغرافیایی منطقه باشد. موضوع عمده مورد مطالعه در این پژوهش تحلیل اثرات اقتصادی و اجتماعی پارس جنوبی بر روستاهای شهرستان‌های کنگان، جم، عسلویه و دیر است.

اهمیت موضوع

با عنایت به شرایط امروزی ایران، پرداختن به پیامدهای استقرار صنایع و حرکت در جهت نوسازی و توسعه صنعتی می‌تواند بستری برای توسعه همه‌جانبه فراهم آورد. به این ترتیب صنایع بزرگی همچون پارس جنوبی باید نقش محوری در توسعه کشور ایران و استان بوشهر ایفا نماید. با بررسی‌های صورت گرفته متأسفانه تاکنون تحقیقاتی به صورت جامع و سیستمی در این زمینه صورت نگرفته است؛ لذا پژوهش حاضر به تجزیه و تحلیل و نقش صنایع نفت و گاز بر توسعه روستاهای حوزه نفوذ پارس جنوبی تأکید دارد برای بررسی و شناخت توسعه اجتماعی و اقتصادی و نیز بهره‌مندی روستاییان از امکانات و خدمات، نیاز به شناخت دقیق و همه‌جانبه از گذشته و وضع موجود منطقه می‌باشد. با توجه به شرایط این منطقه به بررسی و شناخت چالش‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی (مهاجرت شدید، تراکم بالای جمعیت در روستاها و شهرها و...) و فرهنگی (از جمله تغییر در اعتقادات، ارزش‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای روستاییان) پرداخته می‌شود.

عدم آگاهی و شناخت جامع و مبتنی بر روش‌های علمی از میزان برخورداری و سطح نسبی توسعه روستایی در محدوده تأسیسات گازی پارس جنوبی مشکل اساسی در تدوین برنامه‌ها و راهکارهای توسعه روستایی این منطقه می‌باشد. در این رابطه اندازه‌گیری امکانات موجود در نظام روستایی، کشف روابط متقابل و تعیین روند متغیرها می‌تواند به تشریح وضعیت نظام سکونتگاه روستایی کمک نماید.

اهداف تحقیق

این تحقیق به دنبال آن است تا نقش و میزان تأثیرگذاری قطب صنعتی پارس جنوبی را بر ساختار روستاهای شهرستان‌های جم، دیر، عسلویه و کنگان استان بوشهر شناسایی نماید.

پیشینه پژوهش: مطالعاتی که در رابطه با توسعه منطقه‌ای در ایران پیش از پیروزی انقلاب و چه مطالعاتی که پس از انقلاب صورت گرفته است نشان می‌دهد، مناطق مرزی کشور، از نظر شاخص‌های اقتصادی و اجتماعی توسعه، از مناطق داخلی کشور توسعه نیافته‌تر بوده‌اند (علینقی، ۱۳۷۸). مطالعات متعددی در مورد اثرات قطب صنعتی پارس جنوبی صورت گرفته که در اینجا به تعدادی از آن‌ها اشاره می‌شود:

جدول ۱- خلاصه پژوهش‌های صورت گرفته در مورد اثرات قطب صنعتی پارس

نام محقق	سال	موضوع	نتایج
ماجدی (مقاله)	۱۳۷۳	بررسی اثرات اقتصادی - اجتماعی استقرار صنعت در مناطق روستایی استان فارس	استقرار صنعت به‌ویژه صنایع کوچک در مناطق روستایی سبب توسعه اقتصادی و اجتماعی روستاهای منطقه شده است.
حقیقی (مقاله)	۱۳۷۹	بررسی اثرات قطب صنعتی مبارکه بر وضعیت کشاورزی منطقه	اثرات منفی قطب صنعتی مبارکه شامل اثرات زیست‌محیطی، تغییر مکانی و تغییر مالکیت بوده و تأثیرگذارتر از اثرات مثبت شامل بهبود مکانیزاسیون و تجاری شدن کشاورزی بوده است.
سلیمانی (مقاله)	۱۳۸۱	دگرگونی روستاهای حاشیه شهرهای جدید صنعتی به دگرگونی کالبدی- فضایی و پیامدهای تحول شهری	هیچ طرح و برنامه‌ای برای توسعه مناطق هم‌جوار با شهر صنعتی البرز وجود نداشته است و مناطق مجاور در معرض تحولات صنعتی سریع قرار گرفته است

ابراهیمی (پایان‌نامه)	۱۳۸۳	پیامدهای مکانی- فضایی ایجاد مناطق ویژه انرژی (نفت و گاز) بر روستاهای بخش جم استان بوشهر	تأسیسات پالایش گاز، منطقه را دست‌خوش تغییر و تحولات عمده‌ای در زمینه‌های اقتصادی و اجتماعی نموده است.
همتی، بهمنی و طهمورث (مقاله)	۱۳۸۵	مدیریت منابع آب در نواحی خشک ساحلی جنوب ایران (منطقه مطالعاتی: سایت سوم منطقه پارس جنوبی)	شرایط آب و هوایی و زمین‌شناسی کیفیت و کمیت آب در منطقه خوب نبوده و منابع آب موجود نه برای ساکنان منطقه و نه برای گسترش پروژه‌های صنعتی کافی نیست
صابری زعفرندی و همکاران (مقاله)	۱۳۸۶	وضعیت مصرف مواد، اعتیاد و خدمات مربوطه در کارگران منطقه صنعتی عسلویه (میدان گاز پارس جنوبی) در سال ۱۳۸۶	ترباک به‌عنوان شایع‌ترین مواد مصرفی در کارگران منطقه ذکر شد. عوامل عمده ذکر شده برای شیوع اعتیاد در کارگران عبارت‌اند از: کار طاقت‌فرسا در شرایط آب و هوایی نامطلوب، تراکم جمعیت و کاهش امکان کنترل محیط، دسترسی آسان به مواد، ....
عزیزپور و قاسمی (مقاله)	۱۳۸۹	نقش منطقه ویژه اقتصادی پارس جنوبی (عسلویه) در تحول مکانی- فضایی سکونتگاه‌های روستایی مطالعه موردی: روستای اخند (ناحیه کنگان)	تغییر و تحول در چشم‌انداز سکونتگاه‌های روستایی امری اجتناب‌ناپذیر است
کلانتری و همکاران (مقاله)	۱۳۹۰	خصوصیات شیمیایی خاک و آب زیرزمینی دشت آبرفتی عسلویه، با تأکید بر آلودگی فلزات سنگین	نتایج حاکی از زیاد بودن غلظت برخی فلزات سنگین در نمونه‌های آب‌وخاک است. همچنین عناصر F و B در آب زیرزمینی و Sr Mn، Ni و Pb در برخی نمونه‌های خاک دارای غلظتی بیش‌ازحد استاندارد سازمان بهداشت جهانی است.
خانمی فیروزآبادی و حیدری (مقاله)	۱۳۹۱	شناسایی و رتبه‌بندی عوامل استرس‌زای سازمانی در محیط‌های صنعتی با AHP فازی (مورد مطالعه: مجتمع گاز پارس جنوبی)	عدم ارزش‌یابی صحیح کارکنان و تبعیض در پاداش‌ها و انتقال نادرست نیروی کاری به پالایشگاه‌های جدید و خطر مواد سمی و شیمیایی بالاترین عوامل استرس معرفی شدند
ریاحی و دیگران (مقاله)	۱۳۹۱	ارزیابی اقتصادی صنعت ال.ان.جی (LNG) در میدان گازی پارس جنوبی	بررسی بازار جهانی LNG، قابلیت وجود ایران در بازار جهانی LNG
بذرافشان و محمدنیا (مقاله)	۱۳۹۲	تحلیل پیامدهای ایجاد مناطق ویژه اقتصادی بر توسعه اقتصادی روستاها مورد شناسی: بخش عسلویه شهرستان کنگان	منطقه ویژه اقتصادی انرژی پارس در ایجاد اشتغال، افزایش فرصت‌های شغلی و ماندگاری جمعیت در روستاهای پیرامونش موفق عمل کرده، اما در افزایش ارائه نهاده‌ها و خدمات رفاهی در روستاها موفق نبوده است.
خلیلی عراقی و دیگران (مقاله)	۱۳۹۳	کاربرد اختیارات حقیقی در ارزش‌گذاری پروژه توسعه میدان گازی پارس جنوبی	ارزش پروژه با استفاده از رویکرد اختیارات حقیقی در مقایسه با روش‌های سنتی از جمله روش جریان نقدی تنزیل شده بیشتر است.

فرضیات پژوهش

- استقرار تأسیسات پارس جنوبی باعث بهبود وضعیت شاخص‌های اقتصادی و اجتماعی در مناطق روستایی شده است.

- تداوم و توسعه تأسیسات پارس جنوبی باعث افول شاخص‌های فرهنگی در مناطق روستایی شده است.

روش تحقیق

روش تحقیق ترکیبی از روش‌های اسنادی، توصیفی و تحلیلی است و بخش عمده‌ای از داده‌ها از طریق مطالعات میدانی حاصل می‌شود. جامعه آماری این پژوهش بیش از ۱۳۷۱۰ خانوار روستایی ساکن شهرستان‌های کنگان، عسلویه، جم و دیر استان بوشهر است. با توجه به نوع تحقیق و جامعه آماری مورد بررسی، نمونه‌گیری تحقیق تصادفی ساده به روش طبقه‌ای و طی چندین مرحله انجام شده است. به این ترتیب که در ابتدا از بین تمامی بخش‌های شهرستان‌ها، چند بخش و از هر کدام از این بخش‌ها چند دهستان، از هر دهستان چندین روستا و در نهایت از هر روستا تعدادی خانوار انتخاب خواهد شد. لازم به ذکر است که انتخاب در هر کدام از مراحل فوق به صورت تصادفی و بر اساس اصل «تسهیم به نسبت» خواهد بود. نمونه آماری این پژوهش تعداد ۳۷۰ نفر از سرپرست خانوارهای روستایی است که از طریق فرمول کوکران به دست آمده است (حافظ‌نیا، ۱۳۸۲). جهت جمع‌آوری اطلاعات و تهیه و تدوین این پژوهش از دو روش مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی استفاده شده است.

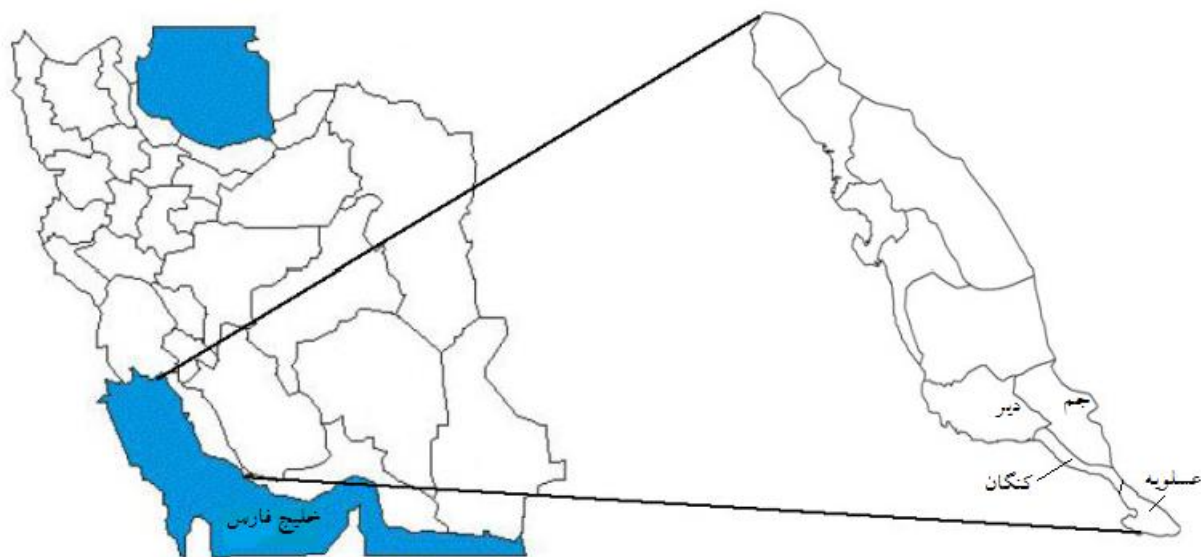
موقعیت منطقه مورد مطالعه

حوزه پارس جنوبی از سمت شمال به استان فارس و شهرستان دشتی استان بوشهر، از جنوب به خلیج فارس و قسمتی از استان هرمزگان، از مشرق به استان فارس و از مغرب به خلیج فارس محدود است. با توجه به جدول ۲ این منطقه با ۵۴۱۳/۱۷ کیلومتر مربع وسعت، حدود ۲۳/۵ درصد از مساحت استان بوشهر و ۳۳٪ مساحت ایران را به خود اختصاص داده است. منطقه ویژه انرژی پارس در سال ۱۳۷۷ جهت بهره‌برداری از منابع نفت و گاز تأسیس شده است با توجه به وسعت میدان گازی، توسعه آن در فازهای مختلف باهدف تأمین تقاضای روبه رشد گاز طبیعی مورد نیاز کشور و صادرات آن با پیش‌بینی ۲۸ فاز فرآوری گاز و ۱۵ مجتمع پتروشیمی و طیف وسیعی از صنایع پایین‌دستی در دست بهره‌برداری قرار گرفته است. این منطقه واقع در جنوب استان بوشهر در ساحل خلیج فارس شامل شهرستان‌های هم‌جوار کنگان، عسلویه، دیر و جم، ۲/۲۱ درصد از جمعیت استان بوشهر و بیش از ۱۶۳ نقطه روستایی و ۱۲ نقطه شهری را در بردارد.

جدول ۲- جمعیت و تقسیمات سیاسی در محدوده تأسیسات پارس جنوبی ۱۳۹۰

مساحت	تعداد				جمعیت		شهرستان / منطقه
	روستا	شهر	دهستان	بخش	روستایی	کل	
۱۹۵۲	۷۳	۲	۵	۲	۲۹۹۲۰	۵۱۴۴۶	جم
۲۳۳۳/۱	۵۷	۵	۴	۲	۱۵۵۶۲	۵۲۵۲۳	دیر
۱۱۲۸	۳۳	۵	۴	۲	۳۴۸۳۷	۱۷۰۷۷۴	کنگان و عسلویه
۵۴۱۳/۱	۱۶۳	۱۲	۱۳	۶	۸۰۶۳۵	۲۷۴۷۴۳	حوزه تأسیسات پارس جنوبی

مأخذ: مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری نفوس و مسکن استان بوشهر ۱۳۹۰

شکل ۱- موقعیت نسبی قطب صنعتی پارس جنوبی در استان بوشهر و ایران

مبانی نظری پژوهش

به‌طور کلی هسته‌ی اغلب نظریه‌های توسعه از رویکردهای متفاوت به چند متغیر اصلی اقتصادی یا جامعه‌شناسی تشکیل شده است. مهم‌ترین متغیرهای یادشده از این قرارند: ۱- وجود سرمایه برای تدارک امور زیر بنایی ۲- رشد سریع صنایع تولیدی ۳- نوسازی اقتصاد و جامعه ۴- رشد بخش کشاورزی و تحول نظام‌های بهره‌برداری از عوامل تولید ۵- توسعه شهرنشینی و عمران روستاها ۶- دسترسی به وام و کمک‌های خارجی ۷- افزایش درآمد سرانه ۸- فقر و نابرابری اجتماعی ۹- نقش دولت در ایجاد تغییرات اساسی در جامعه و اقتصاد ۱۰- پدیده اثر نمایش بین‌المللی ۱۱- و بالاخره انگیزه‌ها و تمایلات موجود در مردم برای پیشرفت و ترقی (زاهدی، ۱۳۸۶: ۸۲۹). فریدمن معتقد بود در هر مرحله از توسعه‌ی اقتصادی که در یک کشور به وجود می‌آید، متناسب با آن، ساختار اقتصاد فضای نیز شکل می‌گیرد. منظور از اقتصاد فضایی، الگوی جغرافیایی و یا فضایی توسعه است. برای شکل‌گیری چنین ساختار فضایی، استفاده از منابع محلی و تمرکز فعالیت‌های اقتصادی قدم اولیه به حساب می‌آید، بنابراین عوامل تولید تنها در مکان‌های محدودی کنار هم متمرکز می‌شوند؛ لذا این نقاط، اولین سلسله‌مراتب سکونتگاهی را شکل می‌دهند. با شکل‌گیری اولین نقاط، از طریق تخصصی شدن و تمرکز سرمایه، موجب انباشت فعالیت‌های اقتصادی در این مراکز می‌گردد. به‌طوری‌که مناطق پیرامونی تحت نفوذ بلامنازع مناطق مرکزی قرار می‌گیرند. از نظر فریدمن این تسلط و غلبه از طریق شش عامل اثر تسلط و چیرگی، اثر اطلاعاتی، اثر روانی، اثر مدرنیزه شدن، اثر پیوندی و اثر تولیدی به وجود می‌آید. در مرحله‌ی اقتصاد صنعتی، زمانی که منافع حاصل از رشد اقتصادی به نواحی اطراف پخش گردد ساختار مرکز و پیرامون به تدریج تغییر یافته به‌طوری‌که ساختار چند هسته‌ای ایجاد می‌شود. بنابراین اقتصاد فضایی بیشتر به هم ارتباط پیدا کرده و سلسله‌مراتب کارکردی سکونتگاه‌ها به طرف نزدیک به

ساختار نرمال حرکت می‌کنند (کلانتری، ۱۳۸۰: ۶۳-۵۹). با توجه به این که روند توسعه یافتگی در کشورهای مختلف جهان دارای مراتب و درجات گوناگون است، در داخل یک کشور یا استان نیز روند توسعه یافتگی در بین مناطق و بخش‌های مختلف یکسان نمی‌باشد. توسعه یافتگی مناطق با توجه به توزیع فضایی ناهمگن منابع و همچنین عوامل مختلف اقتصادی- اجتماعی ممکن است در بخش‌های مختلف کشاورزی، صنعت و خدمات دارای روندی متناسب نباشد. هیرشمن و میردال از جمله کسانی بودند که کاربردهای مکانی فرآیند توسعه را شناختند و در جهت ایجاد پیوند و ارتباط میان مدل‌های رشد و نظریه‌های توسعه منطقه‌ای قدم‌های مهمی برداشتند (میسرا، ۱۳۵۳: ۱۵۸). هیرشمن با ابداع مفاهیم «اثرات قطبی شدن» و «نشست به پائین» و میردال با تأکید بر «اثرات پخش» و «اثرات واپس روی» سعی کردند تا از مکانیسم قطب‌های رشد و نقاط شهری و سرایت آثار و پیامدهای توسعه به نواحی روستایی اطراف حمایت کنند در این میان میسرا سعی کرد تا با ارائه یک مدل سلسله‌مراتبی، الگویی متناسب با شرایط و ویژگی‌های توسعه روستایی در کشورهای جهان سوم ارائه دهد (کلانتری، ۱۳۸۰: ۷۷-۷۴). مفهوم اثرات پخش بیانگر این واقعیت است که به مرور زمان اثرات توسعه‌ی ایجادشده در قطب رشد به صورت امواج در فضاها اطراف خود منتشر می‌گردد. این «نشست به پائین» یا «اثرات پخش» به‌ویژه برای برنامه‌ریزان منطقه‌ای جاذبه‌ی زیادی داشته و اخیراً نیز همین جنبه از تئوری استفاده از آن را در سیاست‌گذاری‌های منطقه عمومی‌ت بیشتری داده است (کلانتری، ۱۳۸۰: ۷۸-۷۷). تأسیسات و پروژه‌های منطقه پارس جنوبی از جمله مراکز صنعتی بزرگ ایران بشمار می‌آید که در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی اثرات و پیامدهایی در منطقه و حتی کل کشور داشته و دارد.

عدم آگاهی و شناخت جامع و مبتنی بر روش‌های علمی از میزان برخورداری و سطح نسبی توسعه روستایی در محدوده قطب صنعتی پارس جنوبی مشکل اساسی در تدوین برنامه‌ها و راهکارهای توسعه روستایی این منطقه می‌باشد. در این رابطه اندازه‌گیری امکانات موجود در نظام روستایی، کشف روابط متقابل و تعیین روند متغیرها می‌تواند به تشریح وضعیت نظام سکونتگاه روستایی کمک نماید. در این راستا قطب صنعتی پارس جنوبی که یکی از مراکز صنعتی مهم ایران و حتی جهان می‌باشد پخش توسعه بر منطقه یا حوزه نفوذ به‌طور یکسان اتفاق نمی‌افتد. جهت مشخص شدن اثرات توسعه بر مناطق روستایی حوزه نفوذ پارس جنوبی با تأکید بر نظریه پخش و توسعه استفاده شده است.

بحث و بررسی و تجزیه و تحلیل

جمعیت در حوزه قطب صنعتی پارس جنوبی: جمعیت روستایی حوزه پارس جنوبی در فاصله سال‌های ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۰ از ۷۱/۵ درصد به ۴۹/۸ درصد کاهش یافته است (جدول ۳) با توجه به اینکه درصد روستانشینی کاهش یافته ولی حجم جمعیت روستایی افزایش اندکی نیز داشته است در مقابل جمعیت شهری از سال ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۰ بیش از دو برابر افزایش یافته است تبدیل شدن ۱۲ نقطه روستایی به شهر و مهاجرت گسترده در این محدوده باعث افزایش جمعیت شهری حوزه پارس جنوبی شده است. تغییر ترکیب آبادی‌های حوزه پارس جنوبی به نفع آبادی‌های بزرگ (بیش از ۵۰ خانوار) را می‌توان تحت تأثیر عوامل زیر ارزیابی نمود:

- گسترش امکانات زیربنایی در آبادی‌های بزرگ به‌عنوان جاذبه نگهداشت جمعیت.
  - متروکه شدن برخی از آبادی‌های کوچک به لحاظ عدم سکونت جمعیت در آن.
  - افزایش طبیعی جمعیت آبادی‌ها و کاهش نسبی مهاجرت به شهرها به دلیل مشکلات.
- با توجه به جدول ۳ تغییرات شهرنشینی و روستانشینی در حوزه پارس جنوبی در سال ۱۳۹۰ نسبت به دوره قبل ترتیب ۷۶/۲ و ۳۰/۳- درصد بوده است. همان‌طور که قبلاً اشاره شد تبدیل شدن نقاط روستایی به شهر و مهاجرت به نقاط شهری باعث تغییرات زیادی شده است.

جدول ۳- نسبت جمعیت برحسب محل سکونت در ایران، استان بوشهر و حوزه پارس جنوبی

سال ۱۳۹۰ بعد از ایجاد تأسیسات		سال ۱۳۷۵ قبل از ایجاد تأسیسات		مکان
روستانشینی	شهرنشینی	روستانشینی	شهرنشینی	
۳۰/۱	۶۸/۲	۴۴/۷۶	۵۳/۰۴	استان
۲۹/۳	۷۰/۷	۷۱/۵	۲۸/۵	حوزه پارس جنوبی
۵۸/۳	۴۱/۷	۱۰۰	۰	جم
۲۹/۹	۷۰/۱	۶۱/۴	۳۸/۲	دیر
۲۰/۴	۷۹/۶	۶۵	۳۵	کنگان و عسلویه

مأخذ: برآورد نگارنده بر اساس نتایج سرشماری نفوس و مسکن کل کشور و استان بوشهر، سال ۱۳۷۵ و ۱۳۹۰

توزیع جمعیت شهرنشین و روستانشین در حوزه پارس جنوبی: در این راستا جمعیت شهری و روستایی منطقه مورد مطالعه در سال ۱۳۷۵ به ترتیب ۲۸/۵ و ۷۱/۵ درصد بوده و این رقم در سال ۱۳۹۰ به ترتیب ۷۰/۷ و ۲۹/۳ درصد بوده است با توجه به افزایش بالای جمعیت ناشی از مهاجرت به منطقه، تبدیل نقاط روستایی به شهر جمعیت شهری منطقه نسبت به دهه گذشته ۳ برابر افزایش یافته است ولی جمعیت روستایی منطقه علی‌رغم تبدیل شدن نقاط روستایی به شهر و تخلیه تعداد زیادی از آن‌ها در محدوده تأسیسات کاهش نیافته است. در این راستا در شهرستان‌های حوزه پارس جنوبی نسبت جمعیت شهری و روستایی نشان‌دهنده تمایل زیاد به شهرنشینی در این منطقه وجود دارد. همان‌طور که در جدول ۴ مشاهده می‌شود نسبت جمعیت روستایی منطقه به جمعیت استان از سال ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۰ روند افزایشی دارد به‌جز شهرستان دیر از ۷/۷ درصد جمعیت روستایی استان در سال ۱۳۷۵ به ۱/۵ درصد در سال ۱۳۹۰ کاهش یافته است نسبت جمعیت روستایی شهرستان‌های جم، دیر و کنگان و عسلویه در سال ۱۳۹۰ نسبت به جمعیت روستایی کل حوزه پارس جنوبی به ترتیب ۳۷/۲، ۱۹/۵ و ۴۳/۳ درصد بوده است. با توجه به استقرار تأسیسات در شهرستان‌های کنگان و عسلویه جمعیت روستایی این شهرستان‌ها نسبت به دوره قبل هم در استان و هم در حوزه پارس جنوبی افزایش یافته است.

جدول ۴- تحولات جمعیت روستایی شهرستان‌های حوزه تأسیسات پارس جنوبی در سال‌های ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۰

افزایش یا کاهش جمعیت نسبت به سال ۱۳۷۵	بعد از اجرای تأسیسات سال ۱۳۹۰			قبل از اجرای تأسیسات سال ۱۳۷۵			شهرستان/ استان
	نسبت به جمعیت پارس جنوبی	نسبت به جمعیت استان بوشهر	جمعیت	نسبت به جمعیت پارس جنوبی	نسبت به جمعیت استان بوشهر	جمعیت	
-۶/۵	-	۱۰۰	۳۱۱۱۰۰	-	۱۰۰	۳۳۲۸۸۴	جمع کل استان
-۵/۷	۱۰۰	۲۵/۹	۸۰۵۳۱	۱۰۰	۲۵/۶۴	۸۵۳۵۸	حوزه پارس جنوبی
۱۴/۴	۳۷/۲	۹/۶	۲۹۹۹۳	۳۰/۷	۷/۹	۲۶۲۱۹	جم
- ۳۸/۹	۱۹/۵	۱/۵	۱۵۷۰۱	۳۰/۱	۷/۷	۲۵۷۱۸	دیر
۴/۲	۴۳/۳	۱۵/۳	۳۴۸۳۷	۳۹/۲	۱۰/۰۴	۳۳۴۲۱	کنگان و عسلویه

منابع: ۱- نتایج سرشماری نفوس و مسکن استان بوشهر سال‌های ۹۰-۱۳۶۵-۲ محاسبات نگارنده

با توجه به آمار جدول ۵ درصد تغییرات متوسط جمعیت روستایی و تراکم نسبی در شهرستان دیر منفی و در شهرستان‌های جم، کنگان و عسلویه شاخص‌های فوق مثبت است درصد تغییرات نسبت جنسی در حوزه پارس جنوبی مثبت و در شهرستان‌های کنگان و عسلویه نسبت به دوره قبلی رشد ۱۶۱/۱ درصدی داشته است. این موضوع نشان از مهاجرت گسترده نیروی کار دارد.

جدول ۵- نسبت تغییرات تراکم نسبی و نسبت جنسی در قبل و بعد از ایجاد تأسیسات پارس جنوبی

تراکم آبادی		نسبت جنسی		تراکم نسبی		متوسط جمعیت روستایی			منطقه / شهرستان		
۱۳۹۰	۱۳۷۵	درصد تغییرات ۹۰ نسبت به ۷۵	بعد از ایجاد ۱۳۹۰	قبل از ایجاد ۱۳۷۵	درصد تغییرات ۹۰ نسبت به ۷۵	قبل از ایجاد ۱۳۷۵	بعد از ایجاد ۱۳۹۰	قبل از ایجاد ۱۳۷۵			
۳	۳/۲	۶۶/۳	۱۶۷/۲	۱۰۰/۵	-۱/۵	۱۴/۹	۱۵/۱	۱۹	۴۹۴	۴۰۰	حوزه پارس جنوبی
۳/۷	۴/۱	-۱/۱	۹۹/۶	۱۰۰/۶	۱۴/۷	۱۵/۴	۱۳/۴۳	۳۰	۴۱۰	۲۸۷	جم
۲/۴	۲/۷	۲/۷	۱۰۱	۹۸/۴	-۳۸/۳	۶/۷	۱۰/۹	-۴۰/۴	۲۷۵	۳۸۶	دیر
۲/۹	۳/۱	۱۶۱/۱	۲۶۶/۸	۱۰۲/۲	۴/۳	۳۰/۹	۲۹/۶	۹/۵	۱۰۵۵	۹۵۵	کنگان و عسلویه

منبع: محاسبات نگارنده بر اساس نتایج سرشماری نفوس و مسکن استان بوشهر ۹۰-۱۳۷۵

آبادی در واحد سطح حوزه پارس جنوبی: بررسی تراکم آبادی در واحد سطح از مباحث اصلی الگوی استقرار آبادی‌ها به شمار می‌رود. بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن استان بوشهر در سال ۱۳۷۵ و ۱۳۹۰ حدود ۳/۷ آبادی در هر ۱۰۰ کیلومتر مربع مساحت استان بوشهر وجود داشته است. ولی در سال ۱۳۹۰ این رقم حدود ۲/۹ آبادی در هر ۱۰۰ کیلومتر مربع مساحت استان وجود دارد در منطقه مورد مطالعه حوزه تأسیسات پارس جنوبی در استان بوشهر در سال ۱۳۷۵ و ۱۳۹۰ به ترتیب حدود ۳/۲ و ۳ آبادی در هر ۱۰۰ کیلومتر مربع وجود داشته است و این رقم نسبت به شاخص کل استان در سال ۱۳۹۰ کمی بیشتر است. این امر با توجه به جمعیت

پایین آبادی‌های استان نشان‌دهنده مشکلات خاص مناطق روستایی است. با توجه به جدول شماره ۵ تراکم آبادی در واحد سطح شهرستان جم از بقیه شهرستان‌های استان بوشهر و حوزه پارس جنوبی بیشتر است بنابراین شاخص تراکم آبادی در سال ۱۳۹۰ در واحد سطح بین حداقل ۲/۴ آبادی در شهرستان دیر تا حداکثر ۳/۷ آبادی در شهرستان جم نوسان دارد.

نرخ رشد جمعیت روستایی در حوزه پارس جنوبی

مجموع تحولاتی که در قرن حاضر در ایران اتفاق افتاد از جمله تغییر ساختار عمده مالکی جامعه روستایی، رشد شهرنشینی، گسترده شدن مشاغل و... نیاز به داشتن فرزندان زیادتر را در میان غالب اقشار و طبقات از بین برد. عوامل عمده مذهبی، فرهنگی و اجتماعی در این رفتار اجتماعی مؤثر بوده است (خانی، ۱۳۷۷: ۱۹۴).

بر اساس سرشماری‌های مختلف نرخ رشد جمعیت استان بوشهر طی ۷۵-۱۳۶۵، ۸۵-۱۳۷۵ و ۹۰-۱۳۸۵ به ترتیب ۲/۹۶، ۱/۷۷ و ۳/۱ درصد افزایش یافته است. این رقم طی‌های سال‌های ذکر شده در نقاط شهری ۲/۵۷، ۳/۸۸ و ۴/۰۵ و در نقاط روستایی به ترتیب از ۱/۳۳، ۱/۲۲- و ۰/۵ درصد رسیده است. بر این اساس نرخ رشد جمعیت در استان بوشهر و مناطق شهری و روستایی آن افزایش یافته است. با توجه به آمار جدول ۶ نرخ رشد جمعیت در حوزه پارس جنوبی نشان می‌دهد در راستای نرخ رشد جمعیت استان روند افزایشی دارد به طوری که در حوزه جغرافیایی پارس جنوبی نسبت به دهه قبل از ایجاد تأسیسات نرخ رشد از ۲/۹ درصد در دهه ۶۵-۷۵ به ۴/۲ درصد در دهه ۷۵-۸۵ و ۸/۸ درصد در دوره ۹۰-۸۵ افزایش یافته است. بر این اساس نرخ رشد جمعیت در مناطق شهری از ۳/۶ درصد در دهه ۶۵-۷۵ به ۱۰/۳ درصد در دهه ۷۵-۸۵ و ۱۶/۵ درصد در دوره پنج‌ساله ۹۰-۸۵ افزایش یافته است. همچنین در نقاط روستایی از ۲/۶ درصد در دهه ۶۵-۷۵ به ۵/۰ درصد در دهه ۷۵-۸۵ و ۱/۱- درصد در دوره پنج‌ساله ۹۰-۸۵ کاهش یافته است. نرخ رشد جمعیت در شهرستان‌های کنگان و عسلویه و مناطق شهری و روستایی این مناطق در دهه ۶۵-۷۵ به ترتیب از ۳/۷، ۳/۹ و ۳/۶ درصد به ۶/۳، ۱۰/۵ و ۳/۳ درصد در دهه ۷۵-۸۵ رسیده است. همچنین در دوره پنج‌ساله ۹۰-۸۵ در شهرستان‌های کنگان و عسلویه و مناطق شهری و روستایی آن به ترتیب ۱۲/۴، ۲۲/۸ و ۸/۳ درصد رسیده است افزایش نرخ رشد جمعیت در شهرستان‌های کنگان و عسلویه و مخصوصاً نرخ رشد مناطق شهری نسبت به استان و سطح کشور بسیار بالاتر است؛ و دلایل آن را می‌توان مهاجرت‌های گسترده به این شهرستان‌ها در محل تمرکز تأسیسات پارس جنوبی ذکر کرد. نرخ رشد جمعیت در شهرستان دیر شرایط دیگری دارد به طوری که نرخ رشد جمعیت روستایی در دهه ۷۵-۸۵ و ۸۵-۹۰ نسبت به دهه ۶۵-۷۵ کاهش شدیدی یافته است دلیل اصلی آن تبدیل شدن روستاهای دوراهک، بردخون، آبدان، به شهر در دهه ۷۵-۸۵ می‌باشد.

جدول ۶- نرخ رشد جمعیت شهرستان‌های حوزه تأسیسات پارس جنوبی

۸۵-۹۰			۷۵-۸۵			۶۵-۷۵			سال
روستایی	شهری	کل	روستایی	شهری	کل	روستایی	شهری	کل	مناطق
-۱/۱	۱۶/۵	۸/۸	۰/۵	۱۰/۳	۴/۲	۲/۶	۳/۶	۲/۹	حوزه پارس جنوبی
۲/۷	۱۱/۲	۷/۸	۳/۲	-	۳/۲	۴/۶	-	۴/۶	جم
-۹/۴	۴/۹	۱/۶	-۲/۵	۶/۱	۱/۶	-۰/۰۰۵	۳/۴	۳/۱۹	دیر
۰/۸۳	۲۲/۸	۱۲/۴	۳/۳	۱۰/۵	۶/۳	۳/۶	۳/۹	۳/۷	کنگان و عسلویه

حرکات مکانی جمعیت

مردان نقاط روستایی کشور از نظر تعداد چه در مهاجر فرستی و چه در مهاجرپذیری طی دوره‌های مورد بررسی نسبت به زنان مشارکت بیشتری داشته‌اند (ازکیا، ۱۳۸۰). بر اساس آمار جداول ۷ و ۸ از کل مهاجران وارد شده به استان بوشهر در مقطع سرشماری ۱۳۷۵ از ۶۶۴۷۴ نفر به ۴۰۱۶۴۰ نفر در دوره ۹۰-۱۳۷۵ افزایش یافته است به تعبیری مهاجران دوره ۹۰-۱۳۷۵ شش برابر دهه ۶۵-۷۵ بوده است از کل مهاجران وارد شده به مناطق روستایی از ۱۴۲۳۸ نفر در سال ۱۳۷۵ به ۱۰۳۲۸۱ نفر در دوره ۹۰-۱۳۸۵ افزایش یافته است ۷/۲ برابر دهه قبلی در دوره ۹۰-۱۳۷۵ مهاجرین وارد نقاط روستایی استان بوشهر شده‌اند. در مجموع نشان از بهبود شرایط مناطق روستایی استان داشته است. با توجه به آمار جداول ۷ چنین نتیجه می‌گیریم که: ۱- بیشتر مهاجران وارد شده تمایل به سکونت در مناطق روستایی حوزه پارس جنوبی داشته‌اند. ۲- مردان بیش از زنان وارد مناطق روستایی شده‌اند و این نسبت بعد از اجرای تأسیسات حدود ۲۲ درصد افزایش یافته است یعنی از ۶۰/۵ درصد به ۸۲/۹ درصد افزایش یافته است. ۳- از کل مهاجران وارد شده به مناطق روستایی حوزه پارس جنوبی از ۴۱۵۶ نفر در سال ۱۳۷۵ به ۴۶۷۹۷ نفر در سال ۱۳۹۰ افزایش یافته است. ۱۱/۳ برابر دهه قبلی در دوره ۹۰-۱۳۷۵ مهاجرین وارد نقاط روستایی حوزه پارس جنوبی شده‌اند. مهاجرین وارد شده به مناطق روستایی شهرستان‌های کنگان و عسلویه نسبت به مهاجرین وارد شده به مناطق روستایی استان بوشهر از ۲۰/۱ درصد در دهه ۶۵-۷۵ به ۳۲/۱ درصد در دوره ۹۰-۱۳۷۵ افزایش یافته است. در مجموع نشان از بهبود شرایط مناطق روستایی داشته است.

جدول ۷- نسبت مهاجران وارد شده به حوزه پارس جنوبی در قبل و بعد از ایجاد

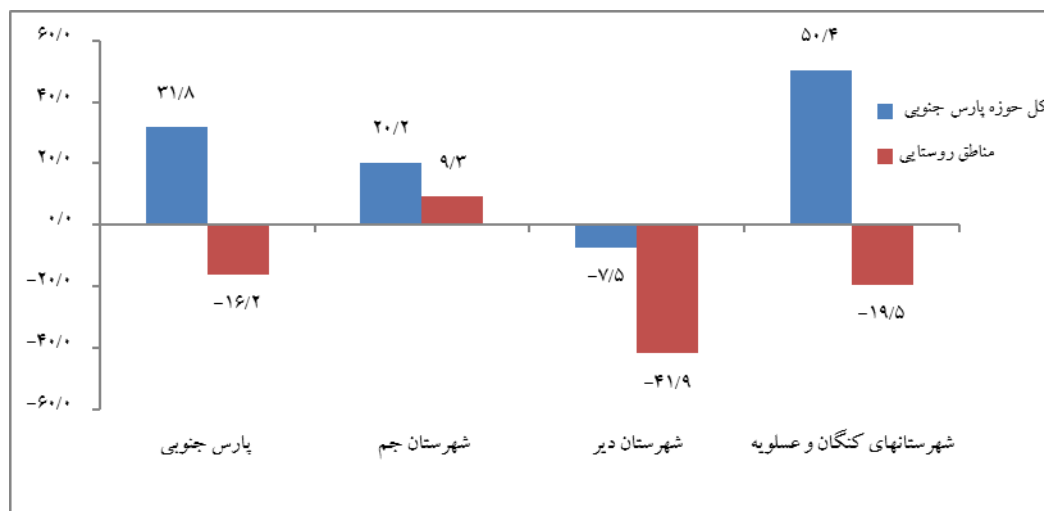
۸۵-۹۰ و ۷۵-۸۵				۶۵-۷۵				سال
بعد از اجرای تأسیسات				قبل از اجرای تأسیسات				مکان
نسبت به مناطق روستایی	مناطق روستایی	نسبت به استان	کل	نسبت به مناطق روستایی	مناطق روستایی	نسبت به کل استان	کل	
۱۰۰	۱۰۳۲۸۱	۱۰۰	۴۰۱۶۴۰	۱۰۰	۱۴۲۳۸	۱۰۰	۶۶۴۷۴	استان بوشهر
۴۵/۳	۴۶۷۹۷	۳۵/۳	۱۴۱۶۲۰	۲۹/۲	۴۱۵۶	۱۱/۹	۷۸۹۳	حوزه پارس
۸/۷	۹۰۲۷	۵	۲۰۰۹۰	۰	-	۰	-	جم
۴/۵	۴۶۶۵	۴/۰۴	۱۶۲۱۲	۹/۱	۱۲۹۶	۴/۳	۲۸۸۵	دیر
۳۲/۱	۳۳۱۰۵	۲۶/۲	۱۰۵۳۱۸	۲۰/۱	۲۸۶۰	۷/۵	۵۰۰۸	کنگان

بنابراین به منظور به دست آوردن چشم‌اندازی از وضعیت مهاجرت، با مقایسه جمعیت در دو مقطع سرشماری ۷۵ و ۸۵ نرخ خالص مهاجرت محاسبه شده است. در این روش ابتدا جمعیت سال ۱۳۹۰ بر اساس نرخ رشد طبیعی ۱۵ ساله و بر پایه جمعیت سرشماری شده سال ۱۳۷۵ مورد برآورد قرار می‌گیرد. سپس تفاضل جمعیت برآوردی و جمعیت واقعی شمارش شده در سال ۱۳۹۰ به دست آمده و اضافه جمعیت به حساب مهاجرپذیری و توازن منفی به حساب مهاجر فرستی، منظور می‌گردد. بدین ترتیب بعد از به دست آوردن خالص تفاضل، نرخ خالص مهاجرت محاسبه گردیده (زنجان، ۱۳۷۶: ۲۱۵) (جدول ۸) گردیده است. بر این اساس حوزه روستایی پارس جنوبی جمعیت خود را از دست داده و به تعبیری با نرخ خالص مهاجرت $۱۶/۲$ - درصد مهاجر فرست می‌باشد. عمده‌ترین دلایل مهاجر فرستی یا کاهش جمعیت روستایی آن در مقابل جمعیت شهری را می‌توان به تبدیل شدن ۸ نقطه روستایی به شهر بعد از ایجاد تأسیسات پارس جنوبی و کمبود امکانات و خدمات در مناطق روستایی ذکر کرد. همان‌طور که در شکل ۲ مشاهده می‌شود نرخ خالص مهاجرت به جز شهرستان دیر در بقیه شهرستان‌ها و حوزه پارس جنوبی مثبت بوده است. به طوری که در حوزه پارس جنوبی $۳۱/۸$ درصد و در شهرستان‌های کنگان و عسلویه $۵۰/۴$ درصد بوده است.

جدول ۸- محاسبه نرخ رشد طبیعی جمعیت و نرخ خالص مهاجرت روستایی در حوزه پارس جنوبی

منطقه / شهرستان	جمعیت سرشماری شده سال ۷۵		برآورد جمعیت ۹۰ با نرخ رشد طبیعی		جمعیت سرشماری شده سال ۱۳۹۰		تفاضل جمعیت برآوردی با جمعیت سرشماری شده		نرخ خالص مهاجرت	
	روستایی	کل	روستایی	کل	روستایی	کل	روستایی	کل	روستایی	کل
پارس جنوبی	۸۵۳۵۸	۱۱۹۰۹۸	۹۴۱۱۴	۱۶۱۷۰۹	۸۰۶۳۵	۲۷۴۷۴۳	-۱۳۴۷۹	۱۱۳۰۳۴	-۱۶.۲	۳۱.۸
جم	۲۶۲۱۹	۲۶۲۱۹	۲۷۳۱۵	۳۷۲۷۲	۲۹۹۲۰	۵۱۴۴۶	۲۶۰۵	۱۴۱۷۴	۹.۳	۲۰.۲
دیر	۲۵۷۱۸	۴۱۴۹۵	۲۴۲۱۳	۵۸۶۳۱	۱۵۵۶۲	۵۲۵۲۳	-۸۶۵۱	-۶۱۰۸	-۴۱.۹	-۷.۵
کنگان و عسلویه	۳۳۴۲۱	۵۱۳۸۴	۴۱۵۰۹	۶۷۶۹۵	۳۴۸۳۷	۱۷۰۷۷۴	-۶۶۷۲	۱۰۳۰۷۹	-۱۹.۵	۵۰.۴

منبع: محاسبات نگارنده از نتایج سرشماری نفوس و مسکن استان بوشهر در سال‌های ۹۰-۱۳۷۵

شکل ۲- نرخ خالص مهاجرت در حوزه پارس جنوبی

شاخص‌های اقتصادی جمعیت در حوزه پارس جنوبی

اندازه میزان اشتغال و بیکاری جمعیت فعال در شهرستان‌های حوزه پارس جنوبی نیز با یکدیگر متفاوت است که حاکی از تفاوت توانایی نسبی نظام اقتصادی شهرستان‌های بوشهر استان در ایجاد اشتغال و تقاضای اشتغال نیروی انسانی وارد شده به بازار کار آن‌ها است. اندازه میزان اشتغال جمعیت فعال شهرستان‌های حوزه پارس جنوبی در سال ۱۳۷۵ بین حداکثر ۹۷/۶ درصد در شهرستان دیر و حداقل ۹۴/۱ درصد در شهرستان جم می‌باشد. در سال ۱۳۹۰ نرخ اشتغال از حداکثر ۹۶/۲ درصد شهرستان‌های کنگان و عسلویه و حداقل ۸۸/۶ درصد در شهرستان دیر بوده است. بر این اساس نرخ اشتغال در حوزه پارس جنوبی از ۹۵/۷ درصد در سال ۱۳۷۵ به ۹۵ درصد در سال ۱۳۸۵ رسیده است. در دوره ۹۰-۷۵ با استقرار تأسیسات پارس جنوبی شهرستان‌های کنگان، عسلویه و جم بالاترین نرخ اشتغال و شهرستان دیر با فاصله گرفتن از تأسیسات کمترین نرخ اشتغال داشته‌اند.

میزان فعالیت عمومی: با توجه به آمار جدول ۹ میزان فعالیت عمومی استان بوشهر از ۲۸/۷ درصد در سال ۱۳۷۵ به ۴۱/۶ درصد در سال ۱۳۹۰ افزایش داشته و همچنین در محدوده پارس جنوبی از ۲۹/۷ درصد در سال ۱۳۷۵ به ۵۸/۵ درصد در سال ۱۳۹۰ افزایش یافته است. بر این اساس نرخ خام فعالیت استان بوشهر از ۲۰/۶ درصد در سال ۱۳۷۵ به ۳۵ درصد در سال ۱۳۹۰، این میزان در محدوده تأسیسات پارس جنوبی از ۲۰/۲ درصد در سال ۱۳۷۵ به ۴۹/۶ درصد در سال ۱۳۹۰ افزایش یافته است. مقایسه ارقام فعالیت عمومی و نرخ خام فعالیت در قبل و بعد از اجرای تأسیسات پارس جنوبی رشد قابل توجهی نشان می‌دهد. علاوه بر این مقایسه شاخص‌های حوزه روستایی پارس جنوبی با سطح استان بوشهر نیز نشان از تغییرات سریع دارد. بنابراین مهاجرت به حوزه پارس جنوبی و همچنین کاهش نرخ رشد جمعیت در مناطق روستایی باعث افزایش نرخ فعالیت عمومی و نرخ خام فعالیت بعد از اجرای تأسیسات پارس جنوبی شده است.

جدول ۹- شاخص‌های فعالیت و اشتغال جمعیت شهرستان‌های حوزه تأسیسات پارس جنوبی در سال ۹۰-۱۳۷۵

بعد از اجرای تأسیسات پارس جنوبی ۱۳۹۰					قبل از اجرای تأسیسات پارس جنوبی ۱۳۷۵					سال
پارس جنوبی	کنگان و عسلویه	دیر	جم	استان بوشهر	پارس جنوبی	کنگان و عسلویه	دیر	جم	استان بوشهر	شاخص
۴۹/۶	۶۰/۱	۳۱/۴	۳۳/۲	۳۵/۰	۲۰/۲	۱۹/۹	۱۹/۶	۲۰/۹	۲۰/۶	نرخ خام فعالیت
۵۸/۵	۶۸/۹	۳۸/۷	۴۲/۲	۴۱/۶	۲۹/۷	۲۹/۹	۲۷/۹	۳۱/۴	۲۸/۷	میزان فعالیت عمومی
۹۴/۹	۹۶/۲	۸۷/۶	۹۳/۲	۹۱/۲	۹۵/۷	۹۵/۸	۹۷/۶	۹۴	۹۲/۶	میزان اشتغال
۱/۳	۱/۲	۱/۴	۱/۵۰	۱/۴۳	۲/۰۶	۲/۰۹	۱/۹۹	۲/۰۸	۱/۹۵	بار اقتصادی (معیشت)

مأخذ: محاسبات نگارنده از نتایج سرشماری نفوس و مسکن ۹۰-۱۳۷۵ استان بوشهر شهرستان‌های جم، دیر، کنگان و عسلویه

تجزیه و تحلیل داده‌ها

به منظور کاهش تعداد شاخص‌های معرفی شده و خلاصه نمودن اطلاعات حاوی آن‌ها در تعداد محدودتری سازه‌های زیربنایی، برای استفاده مفیدتر از آن‌ها در تحلیل‌های بعدی و سادگی تفسیر نتایج حاصل از آن‌ها، هر کدام

از سری شاخص‌های ارائه‌شده برای بررسی اثرات اقتصادی و اجتماعی تأسیسات پارس جنوبی بر ساختار روستاهای منطقه مطالعاتی وارد مدل تحلیل عاملی شدند که نتایج حاصله از اجرای مدل فوق در نرم‌افزار SPSS ذیلاً در قالب جداول عامل‌های استخراج‌شده، مقادیر ویژه، درصد تبیین واریانس هرکدام از مجموعه متغیرهای پژوهش ارائه می‌شود. یکی از روش‌های انتخاب متغیرهای مناسب برای تحلیل عاملی استفاده از آزمون kmo^1 می‌باشد که مقدار آن همواره بین ۰ و ۱ در نوسان است (کلانتری، ۱۳۸۲:۲۸۶). برای داده‌های تحقیق حاضر مقدار آن ۰/۷۵۶ شده است. این مقدار نشان می‌دهد که همبستگی‌های موجود بین داده‌ها برای تحلیل عاملی مناسب خواهد بود. برای اطمینان از مناسب بودن داده برای تحلیل عاملی مبنی بر اینکه ماتریس همبستگی‌های که پایه تحلیل عاملی قرار می‌گیرد در جامعه برابر صفر نیست از آزمون بارتلت استفاده شده است. با توجه به محاسبه صورت گرفته برای داده‌های پژوهش، آزمون بارتلت معنادار بوده است. یعنی متغیرها همبسته هستند (جدول ۱۰).

جدول ۱۰- مقادیر آزمون‌های kmo و بارتلت

۰/۷۵۶	Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.	
۲۲۶۰/۶۲۸	Approx. Chi-Square	Bartlett's Test of Sphericity
۲۱۰	df	
۰/۰۰۰	Sig.	

پس از بررسی نتایج آزمون‌های kmo و بارتلت به روش تحلیل مؤلفه‌های اصلی، محاسبات صورت گرفته و نتایج عامل‌های استخراج‌شده و مقادیر ویژه و درصد تبیین واریانس در جدول ۱۱ درج شده است. از تحلیل عاملی مجموعه بیست‌ویک گانه شاخص‌های پژوهش حاضر، هشت عامل اول دارای مقادیر ویژه بزرگ‌تر از واحد بوده و جمعاً بیش از ۸۲ درصد از واریانس این مجموعه را تبیین می‌کنند که درصد نسبتاً بالایی به حساب می‌آید. همان‌طور که ملاحظه می‌شود هرکدام از هشت عامل استخراجی به ترتیب در حدود ۱۹/۸، ۸/۱۳، ۶/۲، ۷/۳، ۵/۶، ۵/۶ و ۵/۲ درصد کل واریانس را تبیین می‌نمایند. به این ترتیب گرچه همه این عوامل (یا مؤلفه‌های اصلی) از مقادیر ویژه بزرگ‌تر از واحد برخوردار هستند ولی اهمیت و نقش عامل اول بیش از چهار برابر عامل هشتم است. جدول ۱۲ موسوم به ماتریس عوامل ناچرخیده که حاوی ضرایب شاخص‌های معرفی‌شده در عامل‌های استخراجی است، اهمیت و نقش هر یک از این شاخص‌ها را در شکل‌گیری عامل‌ها نشان می‌دهد و به عبارت دیگر بیانگر بارگیری عامل‌ها از شاخص‌هاست که از روش تجزیه به مؤلفه‌های اصلی به دست آمده‌اند. لازم به ذکر است نحوه بارگیری عامل‌ها از متغیرها از ساختار صریح و ساده‌ای برخوردار نمی‌باشد و نمی‌توان به راحتی آن را تفسیر نمود، لذا از تکنیک چرخش عامل‌ها (*Factor Rotation*) برای دستیابی به وضوح بیشتری در ساختار عاملی آن‌ها استفاده می‌شود.

1 Kaiser-Meyer-Olkin

جدول ۱۱- عامل‌های استخراج شده، مقادیر ویژه و درصد تبیین واریانس آن‌ها از مجموعه شاخص‌های پژوهش

عامل‌ها	مقدار ویژه			مجموع ضرایب چرخش داده نشده			مجموع ضرایب چرخش داده شده		
	مجموع	درصد تبیین واریانس	درصد تجمعی	مجموع	درصد تبیین واریانس	درصد تجمعی	مجموع	درصد تبیین واریانس	درصد تجمعی
۱	۵/۰۶۹	۲۴/۱۳۶	۲۴/۱۳۶	۵/۰۶۹	۲۴/۱۳۶	۲۴/۱۳۶	۴/۱۶۴	۱۹/۸۳۱	۱۹/۸۳۱
۲	۳/۴۷۲	۱۶/۵۳۴	۴۰/۶۷۰	۳/۴۷۲	۱۶/۵۳۴	۴۰/۶۷۰	۲/۷۷۵	۱۳/۲۱۲	۳۳/۰۴۳
۳	۱/۴۴۸	۶/۸۹۵	۴۷/۵۶۵	۱/۴۴۸	۶/۸۹۵	۴۷/۵۶۵	۱/۸۰۵	۸/۵۹۷	۴۱/۶۴۰
۴	۱/۳۳۲	۶/۳۴۱	۵۳/۹۰۶	۱/۳۳۲	۶/۳۴۱	۵۳/۹۰۶	۱/۷۵۴	۸/۳۵۱	۴۹/۹۹۱
۵	۱/۳۰۰	۶/۱۹۲	۶۰/۰۹۸	۱/۳۰۰	۶/۱۹۲	۶۰/۰۹۸	۱/۵۴۰	۷/۳۳۵	۵۷/۳۲۵
۶	۱/۰۶۷	۵/۰۸۱	۶۵/۱۷۹	۱/۰۶۷	۵/۰۸۱	۶۵/۱۷۹	۱/۱۷۶	۵/۶۰۰	۶۲/۹۲۶
۷	۰/۹۷۹	۴/۶۶۳	۶۹/۸۴۲	۰/۹۷۹	۴/۶۶۳	۶۹/۸۴۲	۱/۱۷۲	۵/۵۷۹	۶۸/۵۰۵
۸	۰/۸۱۳	۳/۸۷۰	۷۳/۷۱۲	۰/۸۱۳	۳/۸۷۰	۷۳/۷۱۲	۱/۰۹۴	۵/۲۰۷	۷۳/۷۱۲
۹	۰/۷۴۹	۳/۵۶۸	۷۷/۲۸۰						
۱۰	۰/۶۷۸	۳/۲۲۷	۸۰/۵۰۷						
۱۱	۰/۶۲۴	۲/۹۷۲	۸۳/۴۷۸						
۱۲	۰/۵۴۱	۲/۵۷۷	۸۶/۰۵۵						
۱۳	۰/۵۱۱	۲/۴۳۵	۸۸/۴۹۰						
۱۴	۰/۴۵۱	۲/۱۴۹	۹۰/۶۳۹						
۱۵	۰/۴۰۷	۱/۹۳۶	۹۲/۵۷۵						
۱۶	۰/۳۹۱	۱/۸۶۱	۹۴/۴۳۷						
۱۷	۰/۳۰۰	۱/۴۲۶	۹۵/۸۶۳						
۱۸	۰/۲۹۶	۱/۴۰۸	۹۷/۲۷۱						
۱۹	۰/۲۸۱	۱/۳۳۷	۹۸/۶۰۸						
۲۰	۰/۱۶۴	۰/۷۷۹	۹۹/۳۸۷						
۲۱	۰/۱۲۹	۰/۶۱۳	۱۰۰						

Extraction Method: Principal Component Analysis.
8 components extracted

جدول ۱۲- بارگیری عامل‌های استخراجی از شاخص‌ها (ماتریس عوامل چرخش نیافته)

عامل‌ها	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸
۱		۰/۷۰۳						
۲								
۳								
۴								
۵								
۶								
۷		۰/۶۱۸						
۸		۰/۷۳۲						
۹		۰/۷۴۴						
۱۰		۰/۷۸۰						
۱۱		۰/۷۷۳						
۱۲		۰/۷۵۸						
۱۳			۰/۷۹۹					
۱۴			۰/۸۴۹					
۱۵			۰/۷۴۹					
۱۶							۰/۶۲۶	
۱۷						۰/۷۷۲		
۱۸						۰/۵۶۶		
۱۹			۰/۵۹۸					
۲۰								
۲۱	-۰/۶۹۷							

جدول ۱۳- بارگیری عامل‌های استخراجی از شاخص‌ها (ماتریس عوامل چرخش یافته)

عامل‌ها	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸
۱		۰/۷۳۹						
۲					۰/۷۱۸			
۳					۰/۸۳۸			
۴				۰/۷۸۰				
۵				۰/۸۲۱				
۶								
۷								
۸	۰/۷۵۲							
۹	۰/۷۸۸							
۱۰	۰/۷۷۶							
۱۱	۰/۸۳۹							
۱۲	۰/۷۸۵							
۱۳		۰/۵۹۴	۰/۵۶۸					
۱۴		۰/۷۶۷						
۱۵		۰/۹۰۵						
۱۶								۰/۹۲۵
۱۷						۰/۸۱۷		
۱۸							۰/۸۲۴	
۱۹			۰/۷۳۶					
۲۰			۰/۸۳۷					
۲۱	-۰/۶۸۳							

با توجه به جدول ۱۳ ماتریس عوامل دوران یافته، به علت صریح و روشن بودن ساختار عامل‌ها و بارگیری از متغیرها، به نام‌گذاری عامل‌ها می‌پردازیم:

- عامل اول به‌عنوان مهم‌ترین عامل با متغیرهایی همچون گسترش امکانات آموزشی، علاقه‌مندی به تحصیل، دسترسی‌های بهداشتی، افزایش مشارکت‌های اجتماعی و فرهنگی و علایق فرهنگی دارای همبستگی مثبت و بالایی است ولی بار منفی نشان از عدم گسترش امکانات زیربنایی دارد.

- عامل دوم نیز با متغیرهای همچون افزایش مصرف مواد مخدر، افزایش آلودگی، درگیری و نزاع و انحرافات اجتماعی همبستگی مثبت و بالایی دارد.

- عامل سوم از متغیرهای همچون از دست دادن شغل و کاهش درآمد و افزایش هزینه‌های روزانه و گسترش آلودگی‌ها همبستگی مثبت و بالایی دارد.

- عامل چهارم با متغیرهای مثبت اقتصادی و کاهش هزینه‌های اقتصادی (برق و...) رابطه مستقیم دارد.

- عامل پنجم با متغیرهای وضعیت زندگی و رضایت از زندگی همبستگی مثبت و بالای دارد.

- عامل ششم با متغیر فعالیت فرهنگی همبستگی مثبت و بالای دارد.

- عامل هفتم با متغیر مشارکت و سرمایه‌گذاری در پروژه‌ها همبستگی مثبت و بالای دارد.

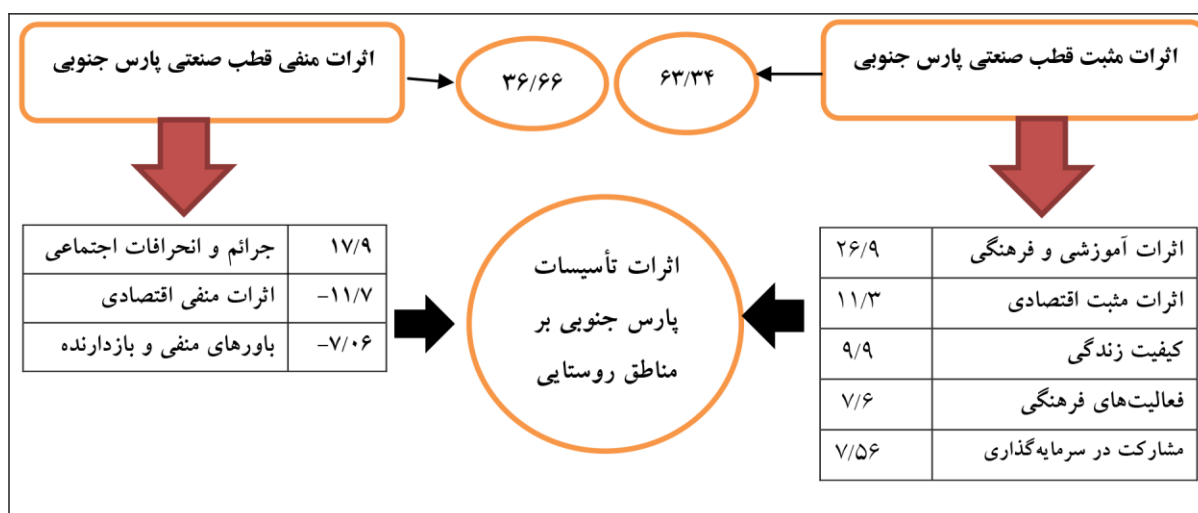
- عامل هشتم با متغیر خرافات و باورهای بازدارنده رابطه مستقیم دارد.

جدول ۱۴- عامل های استخراج شده و سهم درصدی آن ها از تبیین واریانس مجموعه متغیرها

شماره عامل	نام عامل	مقدار ویژه	درصد مقدار ویژه	سهم درصدی عامل از عامل ها
۱	اثرات آموزشی و فرهنگی	۴/۱۶	۱۹/۸	۲۶/۹
۲	جرائم و انحرافات اجتماعی	۲/۷۷	۱۳/۲	۱۷/۹
۳	اثرات منفی اقتصادی	۱/۸	۸/۶	۱۱/۷
۴	اثرات مثبت اقتصادی	۱/۷۵	۸/۳	۱۱/۳
۵	رضایت از زندگی	۱/۵۴	۷/۳	۹/۹
۶	فعالیت های فرهنگی	۱/۱۸	۵/۶	۷/۶
۷	مشارکت در سرمایه گذاری ها	۱/۱۷	۵/۸	۷/۵۶
۸	باورهای منفی و بازدارنده.	۱/۰۹	۵/۳	۷/۰۶
	جمع		۷۶/۷	۱۰۰

بر اساس عامل های تحقیق می توان یک مدل کلی، برای تحلیل و تبیین اثرات قطب صنعتی بر مناطق روستایی ارائه داد. با توجه به اینکه برخی عامل ها بیانگر اثرات مثبت قطب صنعتی پارس جنوبی بر روستاهای منطقه و برخی دیگر نشان دهنده اثرات منفی بوده اند بنابراین اثرات مثبت و منفی در قالب شکل ۳ ارائه شده و سهم درصدی هر یک از عامل ها نیز محاسبه کرده اند. لازم به توضیح است که مجموع اثرات ۱۰۰ فرض شده و سهم درصدی هر عامل بر این مبنا محاسبه شده است. میزان اثرات مثبت قطب صنعتی بر ساختار روستاهای حوزه پارس جنوبی ۶۳/۳۴ درصد بوده که در عامل های اثرات آموزشی و فرهنگی (۲۶/۹)، اثرات مثبت اقتصادی (۱۱/۳)، رضایت از زندگی (۹/۹)، فعالیت های فرهنگی (۷/۹) و مشارکت در سرمایه گذاری ها (۷/۵۶) نمود پیدا کرده است. در حالی که اثرات منفی قطب صنعتی پارس جنوبی بر روستاهای منطقه مطالعاتی ۳۶/۶۶ درصد بوده است که در قالب عامل های جرائم و انحرافات اجتماعی (۱۷/۹)، اثرات منفی اقتصادی (۱۱/۷) و باورهای منفی و بازدارنده (۷/۰۶) درصد ظهور یافته است.

شکل ۳- مدل تجربی اثرات مثبت و منفی قطب صنعتی بر مناطق روستایی

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

بر اساس داده‌های سرشماری در دو مقطع ۱۳۷۵ و ۱۳۹۰ تغییراتی در شاخص‌های اجتماعی و اقتصادی از جمله افزایش نرخ رشد جمعیت، تراکم نسبی و نسبت جنسی جمعیت، مهاجرپذیری، میزان اشتغال، کاهش بیکاری، افزایش نرخ فعالیت عمومی در سطح مناطق روستایی شهرستان‌های حوزه پارس جنوبی مشاهده می‌شود. بر اساس مدل تحلیل عاملی اثرات مثبت و منفی تأسیسات پارس جنوبی به شرح ذیل مشخص شده است: میزان اثرات مثبت قطب صنعتی بر ساختار روستاهای حوزه پارس جنوبی ۶۳/۲۴ درصد بوده که در عامل‌های اثرات آموزشی و فرهنگی، اثرات مثبت اقتصادی، رضایت از زندگی، فعالیت‌های فرهنگی و مشارکت در سرمایه‌گذاری‌ها نمود پیدا کرده است. در حالی که اثرات منفی قطب صنعتی پارس جنوبی بر روستاهای منطقه مطالعاتی ۳۶/۶۶ درصد بوده است که در قالب عامل‌های جرائم و انحرافات اجتماعی، اثرات منفی اقتصادی و باورهای منفی و بازدارنده درصد ظهور یافته است.

بنابراین رویکردی مناسب در توزیع امکانات و خدمات در جهت توسعه و تعدیل نابرابری‌های روستایی از پارامترهای ضروری در برنامه‌های توسعه روستایی این منطقه و استان بوشهر به حساب می‌آید. این موضوع مستلزم ساماندهی سکونتگاه‌های روستایی این منطقه تحت یک نظام سلسله‌مراتبی است. تقویت مراکز شهری کوچک و ایجاد کانون‌های توسعه در دهستان‌ها گامی اساسی در جهت توسعه پایدار و یکپارچه روستایی می‌باشد.

پیشنهادها:

جهت تقویت سکونتگاه‌های روستایی و تثبیت جمعیت در آن‌ها به‌منظور پشتیبانی و تأمین نیروی انسانی موردنیاز تأسیسات نفت و گاز و تقویت فعالیت‌های کشاورزی و صنایع وابسته در حوزه نفوذ تأسیسات پارس جنوبی موارد زیر پیشنهاد می‌گردد:

- ایجاد بستری مناسب جهت سرمایه‌گذاری در مناطق روستایی حوزه پارس جنوبی و به‌ویژه در بخش کشاورزی و صنایع وابسته و غیر کشاورزی صورت پذیرد.

- شناخت پتانسیل‌های مناطق روستایی حوزه پارس جنوبی در بخش‌های مختلف کشاورزی، دامی، منابع دریایی و گردشگری توسط تیمی متخصص و حرفه‌ای صورت گیرد.

- ایجاد تسهیلات برای جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی جهت گسترش فعالیت‌های تولیدی و صنایع کوچک در مناطق روستایی.

- شناسایی و اقدامات پیشگیری از انواع آسیب‌های اجتماعی و حوادث غیرمترقبه در صدر برنامه‌ریزی‌های اجتماعی و اقتصادی استان قرار گیرد زیرا پس از شکل‌گیری، هزینه اجتماعی و اقتصادی بالای بر جامعه تحمیل می‌کند.

- سیاست‌های منفرد و ناکارآمد تور ایمنی، حمایت و بیمه‌های اجتماعی باید جای خود را به طرح جامع و فراگیر بیمه، حمایت و رفاه بدهند و این طرح ارتباط تنگاتنگی با سوگیری‌های توسعه اقتصادی و توانمندسازی عمومی داشته باشد.

منابع

- ۱- ابراهیمی، حمید (۱۳۸۳)، پیامدهای مکانی - فضایی ایجاد مناطق ویژه انرژی (نفت و گاز) بر روستاهای بخش جم استان بوشهر، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جغرافیا، دانشگاه اصفهان.
- ۲- ازکیا، مصطفی (۱۳۸۱)، جامعه‌شناسی توسعه و توسعه‌نیافتگی روستایی ایران، اطلاعات، تهران.
- ۳- افراخته، حسن (۱۳۷۴)، مدل در جغرافیا، جهاد دانشگاهی، زاهدان.
- ۴- امیری، علی نقی و همکاران (۱۳۹۲)، ارزیابی تغییرپذیری کادر فنی سازمانی در منطقه گازی پارس جنوبی؛ مورد مطالعه شرکت توانمند، مدیریت فرهنگ‌سازمانی، دوره ۱۱، شماره ۱.
- ۵- امینی، نجات (۱۳۸۵)، رتبه‌بندی سلامت استان‌های کشور، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال پنجم، شماره ۲۵.
- ۶- بدری، سیدعلی (۱۳۶۹)، مکانیابی مراکز توسعه‌ی روستایی، نمونه: بخش جعفرآباد گازران قم. تهران: دانشگاه تربیت مدرس.
- ۷- بذرافشان جواد و دیگران (۱۳۹۳)، تحلیل پیامدهای ایجاد مناطق ویژه اقتصادی بر توسعه اقتصادی روستاها مورد شناسی: بخش عسلویه شهرستان کنگان، دوره ۳، شماره ۶.
- ۸- جعفری، حمیدرضا (۱۳۸۸)، ارزیابی ریسک سایت‌های صنعتی منطقه عسلویه با استفاده از فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی به کمک سامانه اطلاعات جغرافیایی، محیط‌شناسی، دوره ۳۵، شماره ۴۹.
- ۹- جمعه‌پور، محمود (۱۳۸۵)، برنامه‌ریزی توسعه روستایی، سمت، تهران.
- ۱۰- جیروند، عبدالله (۱۳۶۸)، توسعه اقتصادی، نور، تهران.
- ۱۱- حسین‌زاده‌دلیر، کریم (۱۳۸۰)، برنامه‌ریزی ناحیه‌ای، سمت، تهران.
- ۱۲- حقیقتیان منصور، پورافکاری نصراله، جعفری نیا غلامرضا. (۱۳۹۱)، تأثیر رفتارهای اجتماعی زیست‌محیطی بر توسعه اجتماعی مورد مطالعه کارکنان پارس جنوبی (عسلویه)، مطالعات توسعه اجتماعی ایران، دوره ۵، شماره ۱.
- ۱۳- خلیلی عراقی، سیدمنصور و همکاران (۱۳۹۳)، کاربرد اختیارات حقیقی در ارزش‌گذاری پروژه توسعه میدان گازی پارس جنوبی، اقتصاد انرژی ایران (اقتصاد محیط‌زیست و انرژی)، دوره سوم، شماره ۱۰.
- ۱۴- خاتمی فیروزآبادی، سیدعلی و همکاران (۱۳۹۱)، شناسایی و رتبه‌بندی عوامل استرس‌زای سازمانی در محیط‌های صنعتی با AHP فازی (مورد مطالعه: مجتمع گاز پارس جنوبی)، دوره ۹، شماره ۱.
- ۱۵- ربانی محمد و همکاران (۱۳۸۶)، اندازه‌گیری فلزات سنگین سرب، نیکل و جیوه در آب و رسوب در خلیج فارس منطقه عملیاتی عسلویه، علوم و تکنولوژی محیط‌زیست دوره ۹، شماره ۳.
- ۱۶- رضوانی، محمدرضا (۱۳۸۳)، سنجش و تحلیل سطوح توسعه‌یافتگی نواحی روستایی در شهرستان سندج، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، شماره سوم.

- ۱۷- رضوانی، محمدرضا (۱۳۸۵)، تعیین و تحلیل سطوح برخورداری نواحی روستایی استان زنجان، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۵۰.
- ۱۸- رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا و حسن ایزدی‌خرامه (۱۳۸۰)، تحلیلی بر رویکردهای مکان‌یابی و توزیع خدمات در مناطق روستایی، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۶۲.
- ۱۹- زیاری، کرامت‌الله و علیرضا زارع شاه‌آبادی (۱۳۸۰)، سنجش توسعه‌یافتگی روستاهای استان یزد، مجله علوم انسانی دانشگاه سیستان و بلوچستان، سال هفتم، شماره ۱۳. مکاران
- ۲۰- صابری زفرقندی، محمدباقر و همکاران (۱۳۸۸)، وضعیت مصرف مواد، اعتیاد و خدمات مربوطه در کارگران منطقه صنعتی عسلویه (میدان گاز پارس جنوبی) در سال ۱۳۸۶، حکیم، دوره ۱۲، شماره ۴.
- ۲۱- صباغ کرمانی، مجید (۱۳۸۰)، اقتصاد منطقه‌ای، تهران: سمت.
- ۲۲- صادقی فسایی، سهیلا. (۱۳۸۵) ارائه یک الگوی مفهومی برای مسائل و انحرافات اجتماعی و راه‌حل‌های کاهش آن در عسلویه، مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره ۷، شماره ۲.
- ۲۳- طالبیان، سیدامیر (۱۳۸۷)، تحلیل تأثیر اجتماعی توسعه صنعتی در منطقه عسلویه، فصلنامه علوم اجتماعی، دوره ۱۶، شماره پیاپی ۳۳.
- ۲۴- صرافی، مظفر (۱۳۷۷)، مبانی برنامه‌ریزی توسعه منطقه‌ای، مرکز مدارک اقتصادی و اجتماعی سازمان برنامه‌و بودجه، تهران.
- ۲۵- عزیزپور فرهاد (۱۳۸۹)، نقش منطقه ویژه اقتصادی پارس جنوبی (عسلویه) در تحول مکانی- فضایی سکونتگاه‌های روستایی مطالعه موردی: روستای اخند (ناحیه کنگان)، تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، دوره ۱۶، شماره ۱۹.
- ۲۶- قره‌باغیان، مرتضی (۱۳۷۵)، اقتصاد رشد و توسعه، نشر نی، تهران.
- ۲۷- کلانتری، خلیل (۱۳۸۰) برنامه‌ریزی و توسعه منطقه‌ای، خوشبین، تهران.
- ۲۸- کلانتری، خلیل و همکاران (۱۳۸۲)، سنجش سطح توسعه روستایی در شهرستان بیرجند، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۴۴.
- ۲۹- کلانتری، نصراله و همکاران (۱۳۹۰)، خصوصیات شیمیایی خاک و آب زیرزمینی دشت آبرفتی عسلویه، با تأکید بر آلودگی فلزات سنگین، زمین‌شناسی ژئوتکنیک، دوره ۷، شماره ۴.
- ۳۰- کیانی، اکبر (۱۳۹۰)، بررسی و ارزیابی اولویت‌های منظر فضاهای عمومی شهر عسلویه با استفاده از مدل ANP، دوره ۸، شماره ۱۸.
- ۳۱- مرکز آمار ایران (۱۳۷۶)، شناسنامه آبادی‌های استان بوشهر ۱۳۷۵، تهران، مرکز آمار ایران.
- ۳۲- معیدفر، سعید (۱۳۸۹)، نفت، دوگانگی، مقاومت و وابستگی: نتایج دو بررسی در بهرگان و عسلویه، توسعه روستایی، شماره ۳۷.

- ۳۳- مهندسین مشاور *DHV* از هلند (۱۳۷۱)، رهنمودهایی برای برنامه‌ریزی مراکز روستایی، جلد اول ترجمه سیدجواد میر و دیگران، روستا و توسعه، تهران.
- ۳۴- منصوری ثالث، محمد (۱۳۷۵)، محاسبه درجه توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
- ۳۵- میسرا، آر. پی (۱۳۵۳)، شناخت روش برنامه‌ریزی مکانی برای توسعه روستایی در ایران. تهران: سازمان برنامه و بودجه.
- ۳۶- هجرتی، محمدحسن (۱۳۷۹)، جغرافیا و توسعه روستایی. تهران: مرکز فرهنگی آبا.
- ۳۷- نامداری اعظم و همکاران (۱۳۸۹)، شناسایی، طبقه‌بندی و مدیریت پسماندها و مواد شیمیایی مصرفی در شرکت پتروشیمی پردیس - عسلویه بر اساس RCRA و کنوانسیون بازل، علوم و تکنولوژی محیط‌زیست، دوره ۱۲، شماره ۴.
- 38-Agarwal,A.N&K.Lai.1993.**Economic of development and planning**.vikas pupishing House Dehli 92.
- 38- Kalantari,kh.1998. **Inentification of Backward Regions in iran. Quarterly journal of geographica**; Research.13:1 pp.120-131.

